

ISLÁM

A BUDOUCNOST TOLERANCE

rozhovor

Sam Harris
Mádžid Nawáz

Obsah

Rozhovor	4
Původ extremismu	11
Šíře problematiky	18
Moc náboženského přesvědčení	35
Zrada liberalismu	46
Podstata islámu	56
Hledání správné cesty	91
Doplňková literatura	114
Poděkování	115
Rejstřík	116

Sam Harris, Mádžid Nawáz

Islám a budoucnost tolerance

Rozhovor

Z anglického originálu

Islam and the Future of Tolerance – a Dialogue

vydaného nakladatelstvím Harvard University Press

v Cambridgi a v Londýně v roce 2015

přeložil Ladislav Dlabal

Redakce Bronislav Ostřanský

Odpovědný redaktor Michal Hrubý

Sazba Petr Cempírek

Obálka Robert Vanko

Vydalo nakladatelství Volvox Globator, Štítného 17, Praha 3 – Žižkov,

jako svou 1034. publikaci

Vydání první

Praha 2016

Adresa knihkupectví: Volvox Globator,

Štítného 16, Praha 3 – Žižkov, 13000

Sam Harris, Maajid Nawaz

Islam and the Future of Tolerance – a Dialogue

Copyright © 2015 by Sam Harris and Maajid Nawaz

Published by arrangement with Harvard University Press.

translation © Ladislav Dlabal, 2016

ISBN 978-80-7511-073-2

ISBN 978-80-7511-074-9 (pdf)

ISBN 978-80-7511-075-6 (epub)

Islám a budoucnost tolerance

Rozhovor

Sam Harris

Mádžid Nawáz

Harris: Mádžide, děkuji za to, že jste si našel čas na tuto debatu. Myslím, že práce, kterou děláte, je nesmírně důležitá. Nejsem si jistý, nakolik se v pohledu na islám a na možnosti reformování víry shodneme – a bude proto prospěšné odhalit všechny oblasti, kde se rozcházíme –, ale já chci, abyste věděl, že prvořadým cílem je vás podpořit.

Nawáz: To je od vás velice laskavé. Cení si toho. Jak víte, pracujeme ve velmi choulostivé sféře, jsme v dost ošemetném postavení a pokoušíme se přilákat k nám spoustu lidí, kteří mnohdy nemají zájem o další rozvoj. Je moc důležité, že máme tuhle debatu a že ji povedeme co nejzodpovědněji.

Harris: Souhlasím. Rád bych začal tím, že si připomeneme naše první setkání, protože to byla chvíle, kdy se zdálo, že jste v překérní situaci. Naše první setkání bylo opravdu spíše nešťastné.

V říjnu 2010 jsem se zúčastnil debaty organizace Intelligence Squared, kde jste se utkal s mými přáteli Ayaan Hirsi Ali a Douglasem Murraym. Pak jsme se potkali na večeři pro organizátory, účastníky a další hosty. Lidé se tam mohli krátce vyjádřit k debatě a také pokračovat v diskusi, a v jednu chvíli Ayaan řekla: „Ráda bych věděla, zda Sam Harris nechce něco říct.“ Ačkoli jsem si v tu chvíli vychutnával vodku s tonikem, pamatuji si, co jsem řekl víceméně slovo od slova. Moje připomínky byly určeny přímo vám. Nikdo nás nepředstavil a já si nemyslím, že jste měl ponětí, kdo jsem. Řekl jsem v zásadě toto:

Mádžide, mám na vás otázku. Zdá se mi, že máte téměř nemožný úkol, a přece pořád hodně závisí na vás, zda ho dokážete uskutečnit. Chcete přesvědčit svět – zejména muslimský svět –, že islám je náboženství míru, které ovládli extremisté. Je tu ale potíže, protože islám *není* náboženství míru a takzvaní „extremisté“ se snaží uskutečnit to, co je pravděpodobně nejčistší interpretace současné nauky této víry. Takže vaše snaha vést rozhovor na jevišti dnes večer – to, co jste tvrdil o výkladech svaté knihy a historickém kontextu, v němž je nutno některým pasážím v Koránu rozumět – mi připadá neupřímná.

Každý v této místnosti chápe, že máte nejtěžší práci na světě a každý je vám vděčný, že ji děláte. Někdo se musí pokusit zreformovat islám zevnitř, a určitě to nebude odpadlík jako Ayaan nebo ateista jako Douglas a já. Ale zdá se, že cesta reformy je jen jednou z přetvářek. Zdá se, že jste povinný *předstírat*, že nauka je něco jiného, než je – například musíte předstírat, že džihád je jen vnitřní náboženský boj, zatímco je to především nauka svaté války. Rád bych věděl, zda je to opravdu problém, který chápete. Je cesta kupředu otázkou předstírání jistých věcí, které jsou skutečné, dost dlouhá a dost pevná na to, aby je upravila?

Měl bych znovu opakovat, že jsem se pokoušel o náš rozhovor v poloveřejném prostředí. Pokud

vím, nikdo nás nenahrával, ale v místnosti bylo stále kolem pětapadesáti lidí, kteří nás tenkrát poslouchali. Mohl byste mi říct, zda si pamatujete, že jsem to řekl, a zda si vzpomenete na vaši tehdejší odpověď?

Nawáz: Ano, vzpomínám si na to. Jsem rád, že jste mi to připomněl. Neznal jsem vás. Jsem také vděčný, že jste to zmínil, a třebaže jsme nebyli ve vysílání, bylo tam přítomno mnoho dalších lidí. Podle mého názoru to bylo zrovna tak důležité pro lidi v té místnosti stejně jako venku, aby pochopili, co jsem tam bez rozmýšlení říkal. Ve skutečnosti moje touha ovlivnit muslimské menšinové společnosti svým sdělením je stejně silná jako moje touha ovlivnit muslimské většinové společnosti. To, co se zčásti snažím dělat, je vybudovat mainstreamovou koalici lidí, kteří smýšlejí podobně a táhnou za jeden provaz. Není zapotřebí, aby se všichni stali muslimy nebo nemuslimy. Naopak, to, co nás spojuje, je řada nábožensky neutrálních hodnot. Tím, že se zaměříme na univerzálnost humánních, demokratických a sekulárních (v britském a americkém smyslu tohoto slova) hodnot, můžeme dosáhnout společného východiska. Z toho vyplývá, že všichni posluchači potřebují slyšet toto sdělení. Dokonce i v té místnosti tak šlo o hodně. Kdybych ztratil posluchače, došlo by na mé obavy: na polarizaci této debaty mezi těmi, kteří tvrdí, že islám je náboženství války, a dál se zabývají válkou za islám, a těmi, kteří tvrdí, že islám je náboženství války, a dál se zabývají válkou proti islámu. To by byla nezvladatelná situace.

A teď, když přejdu k detailům vaší otázky, odpověděl jsem tak, protože jsem měl pocit, že jste naznačoval, že z mé strany šlo o předstírání, když jsem tvrdil, že islám je náboženství míru. Jestliže si správně vzpomínám, řekl jste: „Na veřejnosti je to pochopitelné, ale tady v této místnosti – nemůžete k nám být trochu upřímný?“

Harris: Ano, to je přesně to, co jsem řekl.

Nawáz: Zajisté. „Nemůžete k nám být tady trochu upřímný?“ To naznačovalo, že jsem tam nebyl upřímný. Mé upřímné stanovisko je, že islám není náboženství války, *nebo* míru – je to náboženství. Jeho svatá kniha stejně jako v jiných náboženstvích obsahuje části, které by mnozí lidé považovali za nesmírně problematické. A taktéž všechny posvátné knihy obsahují části, které jsou neškodné. Náboženství z podstaty nepromlouvá samo za sebe; žádné posvátné písmo, žádná kniha, žádné spisy nemají vlastní hlas. Podporuji tento názor, ať už interpretuji Shakespeara nebo interpretuji náboženskou posvátnou knihu.

Takže jsem nebyl nepoctivý, když jsem řekl, že islám je náboženství míru. Později jsem měl příležitost vysvětlit to v debatě organizace Richmond Forum, kde jsme o tom Ayaan a já znovu diskutovali. Posvátná kniha existuje, lidské bytosti ji interpretují. V debatě organizace Intelligence Squared, kde jsem byl pod abnormálním tlakem, jsem prohlásil, že islám je náboženství míru, jednoduše proto, že podstatná většina muslimů v současné době

neschvaluje, že islám je náboženství války. Platí-li, že islám je pouze tím, jak ho jeho stoupenci interpretují, pak je to v současnosti náboženství míru.¹

Součástí naší výzvy je povzbudit a organizovat tuto mlčící většinu proti džihádismu, aby začala zpochybňovat příběh násilí, který popularizovala organizovaná menšina, jež v současnosti vévodí tomuto diskursu. A právě toto jsem se snažil obhajovat v debatě organizace Intelligence Squared, ale průběh debaty mě přinutil zvolit si jen jednu stranu. A já si vybral mír.

Harris: To chápu. Tento moment nepřipomínám proto, abych vás vinil za vaši původní odpověď, kterou jste mi dal – a může to být také tak, že se vaše myšlení do určité míry vyvíjí. Ale náš rozovor se naprosto v tomto bodě zhroutil. Nepamatuji si, jak jsme to vyřešili.

Nawáz (se smíchem): Nepamatuji si, že bychom nějaké řešení našli.

1/ Pokud je islám velkou měrou (nebo zcela) to, co si o něm muslimové myslí, pak je důležité vzít do úvahy také muslimské veřejné mínění. Průzkum veřejného mínění nezávislé americké organizace Pew Research Center prováděný v roce 2013 v jedenácti zemích s muslimskou většinou ukázal, že podpora pro sebevražedné bombové útoky proti civilistům na obranu islámu se v nedávných letech snižovala. Přesto, počet lidí, kteří si stále myslí, že tato forma násilí proti civilistům je „často“ nebo „někdy“ oprávněná, nutí k zamyšlení: Egypt (25 %), Indonésie (6 %), Jordánsko (12 %), Libanon (33 %), Malajsie (27 %), Nigérie (8 %), Pákistán (3 %), palestinská území (62 %), Senegal (18 %), Tunisko (12 %) a Turecko (16 %). Na celém světě je 1,6 miliardy muslimů. I když jen 10 % muslimů podporuje sebevražedné bombové útoky proti civilistům na obranu víry, je to stále 160 milionů stoupenců terorismu. (www.pewglobal.org)

Harris: Takže zapomeňme na naše první nepříliš vydařené setkání a pokračujme s větším optimismem, protože musíme prodiskutovat poměrně širokou agendu. Ale myslím, že ještě předtím, než se ponoříme do problematiky, bychom měli začít s vaším původem, který je fascinující. Asi byste měl prozradit našim čtenářům, proč jste v takové pozici, že toho víte tolik o problémech, o nichž hodláme diskutovat.

Původ extremismu

Nawáz: Vyčerpávající podání mého příběhu je k dispozici v mé autobiografii s názvem *Radical*, ale já ho tady krátce shrnu. Narodil jsem se a byl vychován v Essexu ve Spojeném království a vyrůstal jsem v tom, co považuji za staré špatné časy rasismu v mé zemi. Případ, který změnil vývoj rasových vztahů ve Spojeném království, zavraždění Stephena Lawrence, vedl k vyšetřování vládní komise, která uveřejnila takzvanou Macphersonovu zprávu.² Tato zpráva poprvé použila výraz „institucionální rasismus“ a domnívala se, že existuje v policejním sboru Spojeného království. To bylo vážné obvinění.

Dospíval jsem v době, která bezprostředně předcházela tomuto posunu v kolektivním vědomí. Setkal jsem se s institucionálním rasismem při mnoha příležitostech a v důsledku toho jsem zcela ztratil jakékoli iluze ohledně většinové společnosti. Několikrát jsem byl křivě obviněn a zatčen. Taková diskriminace byla v našem mládí běžná,

2/ Zveřejnění Macphersonovy zprávy v únoru 1999 následovalo po neblaze proslulé a rasově motivované vraždě britského černého teenagera Stephena Lawrence: „Ta je všeobecně považována za určující okamžik britských rasových vztahů... Macphersonova zpráva vynesla usvědčující hodnocení, institucionálního rasismu v londýnské metropolitní policii a policejním dohledu obecně. Součástí zprávy bylo 70 doporučení, mnohá z nich byla zaměřena výhradně na zlepšení přístupů policie k rasismu a zdůrazňovala důležitost rychlého nárůstu počtu černých a asijských policistů.“ (Viz http://news.bbc.co.uk/news/vote2001/hi/english/main_issues/sections/facts/newsid_1190000/1190971.stm)

zatímco jsme byli svědky bosenské genocidy odehrávající se v kontinentální Evropě.

Přirozeně, moje generace se stala rozladěná, rozčarovaná a vydělená ze společnosti. V této vážné krizi identity se objevila islamistická ideologická skupina, ke které jsem se nakonec připojil. Tento revoluční typ uskupení, Hizb at-tahrír (Strana osvobození), je aktivní po celém světě a na Západě je stále legální. Uskupení bylo založeno v roce 1953 v Jeruzalémě během dřívější krize muslimské identity po vzniku státu Izrael. Hizb at-tahrír byla první islamistická skupina, která popularizovala myšlenku vytvoření teokratického „chalífátu“ nebo „islámského státu“. Spíše než terorismus jeho příslušníci využívají verbování nováčků a získávání muslimského veřejného mínění s případným cílem podnitit vojenské státní převraty v zemích s muslimskou většinou, například v Egyptě, Turecku a Pákistánu, aby se dostali k moci.

Vstoupil jsem do této organizace jako silně ukřivděná, možná i traumatizovaná šestnáctiletá oběť vážných násilných rasových útoků. Ale moje křivdy byly na dlouhou dobu zmrazeny ideologickým dogmatem, které jsem přijal za vlastní. Svá slova teď volím záměrně. Křivdy nejsou samy o sobě dostatečné na to, aby někoho radikalizovaly. Jsou jen poloviční pravdou. Mé poselství lze nejlépe vyjádřit takto: Když jsme my na Západě nedokázali zakročit v bosenské genocidě, někteří muslimové se radikalizovali; když jsme zakročili v Afghánistánu a Iráku, více

muslimů se radikalizovalo; když jsme nedokázali zakročit v Sýrii, ještě mnohem více muslimů se radikalizovalo. Příběh křivdy, který svalí vinu na zahraniční politiku, je jen polovičním příběhem. Je to nedostatečné jako vysvětlení pro radikalizaci.

Harris: Toto téma zahraniční intervence a muslimského pocitu křivdy je velmi složité – a já věřím, že se k němu vrátíme. Ale zdá se mi, že dvě věci učinily západní intervenci v Bosně ojedinělou – a jedinečně neškodnou z muslimského hlediska. Nemuseli jsme podniknout invazi do muslimské země, aby se to stalo, a vojenská operace měla navíc za následek bombardování *nemuslimského* obyvatelstva. Jak jsme viděli v nedávných konfliktech, jestliže se kterýkoli z těchto faktorů změní, velká část muslimů bude pohlížet na tuto operaci jako na svatokrádež – bez ohledu na to, jak špatný nebo sekulární tento cíl západní mocnosti náhodou bude. Saddám Husajn byl dokonalý příklad. Byl to všeobecně nenáviděný sekulární tyran. Ale ve chvíli, kdy na něj koalice nemuslimských států zaútočila, velká část muslimského světa byla pobouřena, protože invazi do „muslimské země“ podnikli nevěřící. Samozřejmě bylo mnoho zcela rozumných důvodů, proč být proti válce v Iráku, ale tento mezi nimi nebyl. Jeden z problémů, které jsou spojeny s náboženstvím, je ten, že náboženství vytváří loajalitu zájmové skupiny a nepřátelství vůči skupině cizí, i když se členové vlastní skupiny chovají jako psychopati. Dodal bych, že když jsme nakonec zasáhli v Bosně z čistě

humanitárních důvodů, nezískali jsme za to moc uznání.

Nawáz: Nepochybně. Zmínil jsem bosenskou krizi jenom proto, abych ukázal, že křivdy jsou významné pro připravenost mladých, snadno podléhajících jedinců, kteří prožívají hlubokou krizi identity, přijmout ideologické dogma prostřednictvím charismatických náborářů. Jakmile je dogma přijato, zformuje něčí světový názor, je to jakýsi objektiv, kterým nahlížíme ostatní, a současně nosné médium, které napomáhá získávat další. Dogma se stane jazykem, kterým hovoříme. Je velmi důležité tomu porozumět, protože křivdy budou existovat vždycky. Existovaly od počátku věků a budou existovat až do jejich konce. Jiné společnosti jim také čelí, ale tento zvláštní ideologický fenomén vzniká jenom v některých prostředích. Například lidé dávají často vinu chudobě nebo nedostatku vzdělání za radikalizaci, zatímco odborníci už dlouho vědí, že nepoměrný počet teroristů pochází z vysoce vzdělaného prostředí.³ Takže ve svých šestnácti jsem si osvojil ideologický světový názor, který zmrazil můj pocit křivdy a proměnil ho místo toho v dogma. Pak jsem se začal plně věnovat získávání nových stoupenců pro Hizb at-tahrír. Jsem přiměřeně zodpovědný za propagování představy teokratického chalífátu.

Harris: Snažil jste se popularizovat tyto ideje ve Spojeném království, nebo po celém světě?

3/ Viz Marc Sageman. Studie o usvědčených džihádistech v jeho knize *Leaderless Jihad* (Filadelfie: University of Pennsylvania Press, 2008).

Nawáz: Po celém světě. Skupina se rozšířila z Jeruzaléma do Jordánska, z Jordánska do Sýrie a Iráku a nakonec do Egypta. Pak se rozšířila ze Středního východu na Západ a ze Západu pronikla do Turecka díky německým muslimům, do severní Afriky díky francouzským muslimům a do jižní Asie díky britským muslimům indického, pákistánského a bangladéšského původu. Když jsem se stal mezinárodním náborovým pracovníkem, vyvážel jsem revoluční islamismus z Británie do Pákistánu, Dánska a nakonec do Egypta.

V roce 1999 jsem byl v polovině svého studia práva a arabštiny na Škole orientálních a afrických studií (SOAS), jež je součástí Londýnské univerzity. Tehdy jsem na rok studium přerušil a odjel v souladu s pokynem Hizb at-tahrír do Pákistánu, abych pomohl založit pákistánskou pobočku organizace. Pákistán vyzkoušel atomovou bombu o rok dříve a celosvětový vůdce našeho uskupení toužil po nukleárním chalífátu.

Ať jsme tuto organizaci založili kdekoli, zaměřovali jsme se výhradně na vojenské důstojníky, abychom mohli podniknout vojenský státní převrat. V roce 2000 po mém návratu z Pákistánu jsem byl osobně zapojen do rozhovorů s pákistánskými kadety, kteří začali studovat na britské Královské vojenské akademii v Sandhurstu. Od té doby byl Pákistán dějištěm několika nezdařených pučů mé bývalé organizace, přičemž o některých z těchto

komplotů informoval tisk.⁴

V té době jsem znovu zahájil studium na Londýnské univerzitě, ale každý víkend jsem cestoval do Kodaně, abych tam založil dánsko-pákistánskou pobočku svého uskupení. V roce 2001 jsem se v rámci studií arabštiny vydal do Egypta, kde jsem měl strávit akademický rok. Přijel jsem tam o den dříve, než došlo 11. září k teroristickým útokům. Protože jsem plně nepochopil jejich význam, pokračoval jsem v náboru nových členů po celém Egyptě. V dubnu 2002 vpadli do mého sídla v Alexandrii důstojníci egyptské státní bezpečnostní služby. Zakryli mi oči páskou, svázali mi ruce za zády a odvezli mě do ústředního sídla státní bezpečnosti v Káhiře, kde jsem byl svědkem, jak jednoho vězně umučili na elektrickém křesle. Bylo mi čtyřicet let.

4/ V srpnu 2003 pákistánské ozbrojené síly oznámily zatčení několika pákistánských důstojníků „podporujících extremistické skupiny“. Tito zatčení důstojníci byli členové organizace Hizb at-tahrír, kteří pronikli do ozbrojených sil. Některé z těchto členů jsem osobně pomáhal naverbovat v Londýně v roce 2000. Po svém návratu do Londýna v roce 2006, když jsem byl propuštěn z egyptského vězení, jsem se setkal s britsko-pákistánským členem organizace Hizb at-tahrír Omarem Chánem, který byl vůdcem této vojenské buňky založené v Pákistánu. Potvrdil mi, že ti důstojníci, se kterými jsem navázal spojení, byli zatčeni a vyslýcháni společně s ním, a zatímco on byl vypovězen do Británie, oni zůstali ve vazbě. V té době byla organizace Hizb at-tahrír stále v Pákistánu legální. (Viz <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/pakistan/1440284/Pakistan-army-officers-arrested-in-terror-swoop.html>). A znovu v březnu 2012 pákistánské ozbrojené síly oznámily zatčení a zmaření vojenského puče vedeného brigádním generálem Alím Chánem, který byl přidruženým členem organizace Hizb at-tahrír. (Viz http://www.nytimes.com/2012/08/04/opinion/hizb-ut-tahrir-threatens-pakistan-from-within.html?_r=0).

Poté, co jsem byl odsouzen na pět let jako politický vězeň do egyptského vězeňského komplexu Mazra' Tora, organizace Amnesty International podnikla odvážný krok a ujala se mě jako vězně svědomí. Ačkoli lidé v Amnesty International nesouhlasili s tím, v co jsme věřili, jejich názor byl takový, že jsme v Egyptě nespáchali žádný konkrétní zločin – což byla pravda – a má skupina byla legální v Británii, kde jsem do ní vstoupil. Bylo to v Egyptě, ve vězení s celým spektrem islamistů – od vrahů bývalého egyptského prezidenta Anwara as-Sádáta až po v současnosti vězněného celosvětového vůdce egyptského Muslimského bratrstva Muhammada Badího –, kde jsem začal vážně přezkoumávat ideologii, kterou jsem si dávno předtím začal osvojovat, a také subjekt, který jsem přijal s takovou horlivostí ve svých šestnácti letech.

Byla to kombinace mých rozvláčných revizionistických rozhovorů s dalšími vězni a úsilí Amnesty International, co odstartovalo mou dlouhou cestu k liberálnímu, na základních lidských právech založenému sekulárnímu stanovisku. V roce 2006 jsem byl propuštěn z vězení a vrátil jsem se do Londýna. V roce 2008, kdy jsem ještě dokončoval magisterské studium politické teorie na Londýnské škole ekonomie a politických věd (LSE), jsem spoluzaložil think-tank Quilliam a postavil se do jeho čela. Jde o první celosvětovou organizaci namířenou proti extremismu.